

Kriminalistički aspekti angažovanja prikrivenog istražioca

Prof. dr Mile Matijević

Panevropski univerzitet „APEIRON“ Banja Luka, Fakultet pravnih nauka

Apstrakt: Tradicionalni metodi i pristup u otkrivanju i istraživanju krivičnih djela značajno su prevaziđeni pod zahtjevom vremena i sveukupne složenosti kriminalnog djelovanja. Kako prikriveno istraživanje znatno odstupa od „uobičajenih“ pravila, u pravnoj teoriji postoje razna shvatanja o „prihvatanju“ nekih rješenja u vezi sa ovim pitanjem. To je imalo za posljedicu da se od države do države drugačije pristupi njihovu uvođenju i regulisanju. U nekim zemljama tako određene metode uopšte nisu prihvaćene, ili su pravno uređene na način kojim se značajno umanjuje njihova uspješnost, dok je u drugim kako se čini, akcenat stavljen prvenstveno na njihovu efikasnost pa tek onda na neke opšteprihvaćene koncepte u zaštiti individualnih prava.

Kao jednoj od metoda prikrivenog istražnog djelovanja posebno mjesto pripada prikrivenom istražitelju - kriminalističkom službeniku koji pod legendom djeluje u kriminalnoj sredini na osnovu uputstava nadležnih rukovodioca, i čija saznanja o relevantnim činjenicama iz te sredine kasnije u samom postupku dobijaju značajno mjesto u privođenju pravdi izvršilaca krivičnih djela. Angažovanje prikrivenih istražitelja u borbi protiv organizovanog kriminala obilježje je operativno-kriminalističkog djelovanja velikog broja policijskih organizacija danas u svijetu. Na prostorima Bosne i Hercegovine i susjednih zemalja u poslednjoj deceniji se takođe intenzivno primenjuju ove metode u dosta sličnim kriminalističko krivično procesnim relacijama i okolnostima.

Ključne riječi: prikriveni istražilac, infiltracija, legendiranje, ubacivanje, otkrivanje, zaštita, dokazi

POJAM I KARAKTERISTIKE PRIKRIVENOG ISTRAŽIOCA

Upotreba prikrivenog istražioca i informatora predstavlja najstroženiju posebnu istražnu radnju, čija primjena iziskuje ispunjenje brojnih uslova, potrebnih za ostvarenje svrhe njenog određivanja (obezbjeđenje dokaza, predmeta i tragova koji upućuju na izvršenje krivičnog djela određenih lica, odnosno pripadnika kriminalne grupe i ispunjenje isto toliko važnih uslova koji garantuju tajnost). Osim toga, primjena ove radnje traži zaštitu tjelesnog integriteta lica koje se pojavljuje u ulozi prikrivenog istražioca i informatora.

Tajne metode dobijanja informacija o različitim nezakonitim djelatnostima izuzetno su korisne i praktično neophodne za obezbjeđenje kriminalistički relevantnih podataka i razvoj kriminalističko-obaveštajnog rada. Kako je lice angažovano u realizaciji tajne operacije, odnosno konspirativnog isleđivanja krivičnih dela, suočen je sa određenim praktičnim problemima koji se ne mogu sresti u bilo kojoj drugoj vrsti kriminalističke aktivnosti, s jedne strane, odnosno poštovanjem zakonskih standarda zaštite slobode i prava građana (najčešće samih prestupnika), s druge strane. Lice u ovoj ulozi mora biti spremno da sve praktične probleme savlada uz izuzetnu snalažljivost, inteligenciju, energičnost i hrabrost, ali i poštovanje opštih pravnih i demokratskih principa i standarda suprotstavljanja kriminalu.¹²

Angažovanje prikrivenog islednika sa kriminalističkog aspekta zahteva detaljno i ozbiljno planiranje i pripremu. Koliko će sama priprema i izrada plana realizacije biti veoma složena, u prvom redu zavisi od obima i složenosti samog konkretnog slučaja na kojem će se prikriveni islednik angažovati. Ipak, bez obzira na specifičnosti svakog pojedinačnog angažmana, sve legendirane operacije tajnih agenata se generalno mogu svrstati u dve grupe, od čega u krajnjem slučaju zavisi i obim i složenost samog planiranja i pripreme.³

Prvu grupu, odnosno vrstu infiltracije, uobičajeno nazivamo «plitkom» infiltracijom (en. *light, shallow cover* – plitki zaklon), a sastoji se u vremenski kraćim, jednokratnim ili višekratnim kontaktima agenta sa «metom istrage», koji obično podrazumevaju pregovore o uslovima realizacije određene kriminalne

1 Simović M, Krivično procesno pravo, Knjiga 1, Pravni fakultet, Bihać 2005, str.370

2 Marinković D.: Kriminalistički aspekti angažovanja prikrivenog islednika. - U: *Bezbednost*, Beograd, broj 1-2, 2009, str. 134-135.

3 Ova podela je pre svega prisutna u teoriji i praksi primene tajnih operacija u SAD-u, ali se, s obzirom na pomenute suštinske sličnosti tajnih operacija (tajnih agenata) i angažovanja prikrivenog islednika, sa puno prava može reći da je aktuelna i kada je reč o ovom drugom.

radnje u simulovanim uslovima. Pri tome je značajano da agent tokom plitke infiltracije ne boravi konstantno pod legendom⁴ (24 časa) u kriminalnoj sredini. Tako npr., policijski službenik u toku svog radnog vremena uzima lažni identitet, odlazi u drugi deo grada⁵ predstavljajući se za dileru droge zainteresovanog za kupovinu heroina i kontaktira preko informatora kriminalnu grupu za koju se sumnja da se bavi ovim poslovima. Nakon kontakta agent se vraća u stanicu, napušta lažni identitet i odlazi kući, u stvarni život. Sami susreti agenta sa „metom istrage“ se mogu ponoviti više puta, u cilju sticanja poverenja osumnjičenih u novog partnera i postizanja dogovora oko kupoprodaje droge, sve do trenutka dok se ne proceni da su obezbeđeni validni dokazi, nakon čega sledi hapšenje osumnjičenih.

Druga vrsta infiltracije označava se kao „duboka“ infiltracija (en. *deep cover* – duboki zaklon) i sastoji se u dugotrajnoj (duževremenoj) infiltraciji u kriminalnu sredinu, koja podrazumeva konstantan boravak tajnog agenta u njoj (24 časa) i kompletno izgrađenu legendu

Jedno od najvažnijih pitanja na koja se mora obratiti pažnja pri pripremanju i osmišljavanju scenarija angažovanja prikrivenog islednika jeste da li se ova operacija može izvesti bezbjedno. Bezbjednost islednika i drugih policijskih službenika angažovanih na tajnom zadatku je osnovni preduslov za realizaciju same operacije. Zato pri njenom planiranju na prvom mestu treba razmotriti sve aspekte postupanja tajnog agenta u konkretnoj situaciji i potencijalne izvore opasnosti koje mogu ugroziti njegov život ili zdravlje. Od preduzimanja tajne operacije treba odustati ukoliko su rezici po bezbjednost agenta(ata) izvesni i pretežu nad faktorima koji ukazuju na bezbednost same operacije. Dalji rad na pripremi realizacije angažovanja prikrivenog islednika bi obuhvatao:

1. detaljnu analizu mete istrage - pojedinac ili kriminalna organizacija, vrsta krivičnih dela koja vrši, da li je naoružana, da li je sklona primeni nasilja i upotrebi vatrenog oružja, sa kojim osobama iz sveta kriminala je povezana, koji je njen *modus operandi*, da li je ranije bila predmet tajne istrage i sa kojim uspehom, da li je osuđivana, da li je izdržavala zatvorsku kaznu i gde i tsl.;
2. definisanje cilja koji treba ostvariti – cilj može biti direktno ili indirektno povezan sa metom istrage;
3. odabir osobe (službenika) za uzimanje uloge tajnog agenta, odnosno prikrivenog islednika, na šta se dalje nadovezuje njena priprema za konkretni zadatak;⁶
4. osmišljavanje legende pod kojom će prikriveni islednik stupiti u kontakt sa «metom istrage» i boraviti u kriminalnoj sredini;

4 Pod "legendom" se podrazumevaju izmišljene (fiktivne) karakteristike ličnosti agenta sa kojima će nastupiti na tajnom zadatku, poput imena i prezimena, posla kojim se bavi (legalnog i nezakonitog), sredine iz koje dolazi, priče o prošlosti osobe za koju se izdaje ("zaštitna priča" – en. *cover story*) itd.

5 Uz pretpostavku da je reč o većem mestu, tako da je mala verovatnoća da se stanovnici međusobno poznaju, što je u ovom slučaju posebno važno.

6 Izbor osobe koja će se infiltrirati u kriminalnu sredinu u prvom redu zavisi od karakteristika "mete istrage" i cilja koji treba postići tajnom operacijom, odnosno angažovanjem prikrivenog islednika.

5. definisanje načina «ubacivanja» agenta u kriminalnu sredinu, pri čemu treba imati vidu da su svojstva mete istrage presudan faktor u definisanju vrste pri- laza (pristupa) koji će se koristiti;
6. analiza potencijalnih rizika i opasnosti sa kojima se agent može sresti tokom svog angažmana, uz davanje preporuka kako ih prevazići;
7. definisanje svih modaliteta komunikacije prikrivenog islednika sa jedini- com za zaštitu i svojim pretpostavljenim, pri čemu treba uzeti u obzir da takva komunikacija mora biti strogo konspirativna i bezbedna;
8. okvirno određivanje vremena trajanja tajne operacije.
9. Kada je reč o ciljevima koji se mogu postaviti pred prikrivenog islednika tokom njegovog angažmana, posebno se izdvajaju:
 1. dobijanje informacija o kriminalnim aktivnostima uopšte;
 2. dolaženje do dokaza potrebnih za krivično gonjenje određenog lica – mete is- trage;
 3. saznanje da li se krivično delo planira, ili je već izvršeno;
 4. identifikovanje osoba koje učestvuju u konkretnoj kriminalnoj aktivnosti;
 5. dokazivanje veza i odnosa između članova kriminalnog udruženja;
 6. identifikovanje lica iz kriminalne sredine koji su spremni na saradnju, bilo kao informatori (doušnici) ili potencijalni svedoci;
 7. proveravanje pouzdanosti (tačnosti) obaveštenja koja saopštava informator;
 8. pronalaženje krijumčarene ili druge inkriminisane robe ili predmeta;
 9. određivanje najpovoljnijeg momenta za hapšenje odedenih lica ili realizaciju pretresanja, itd.

Veliki problem u radu na tajnim zadacima predstavlja postizanje neophodne diskretnosti cele operacije, koja često podrazumeva značajna finansijska sredstva u cilju konstruisanja takvog ambijenta koji će potvrđivati legendirani zadatak ag- enta i njegov celokupan angažman (skupa odela, troškovi života na visokoj nozi, automobil, stan, ugostiteljski objekat i tsl. - zavisno od konkretene situacije).

Osnovna i nužna kvalifikacija islednika za prikriveni angažman jeste nje- gova (dobro)voljnost da obavi postavljeni zadatak, tako da je stepen uspešnosti u ovom slučaju direktno povezan sa agentovom saglasnošću, spremnošću i motivi- sanošću za takav rad. Takođe, većina autora ističe da je tajni zadatak velikim de- lom uloga u kojoj treba prilično glumiti i improvizovati, što je velikim delom uslovljeno agentovom maštom, snalažljivošću i sposobnošću za improvizaciju.

Nedostatak samopouzdanja na strani prikrivenog islednika tokom tajne ope- racije može rezultirati time što će prestupnici otkriti njegovu ulogu. Od njega se očekuje da analizira sve što vidi i čuje, te na najbolji način iskoristi svoju moć rasuđivanja i rezonovanja, kako ne bi doveo u pitanje legendiranost delovanja i sopstvenu bezbednost. Uspešan tajni agent treba da je smiren, strpljiv i izdr- žljiv, s obzirom da će u legendiranoj ulozi često morati da radi i funkcioniše u opasnim uslovima, uz skrivanje i potiskivanje svojih istinskih emocija – on mora biti sposoban da prepozna i kontroliše strah, ljutnju, gnušanje ili iznenađenost.

Treba da bude spreman da iskoristi iznenadne promene uslova i situacija u svom okruženju, da razmišlja brzo i racionalno u iznenadnim, često opasnim životnim prilikama, kao i da im se, ako je to potrebno, prilagodi. Ova sposobnost prilagođavanja je često ključ opstanka prikrivenog islednika na kriminalnoj sceni.

Strpljenje je takođe poseban kvalitet potreban na strani osobe koja uzima ulogu tajnog agenta – to znači da se mora smireno čekati da «meta istrage» sama donese određene kriminalne odluke, ne pokazujući nestrpljenje ni u najmanjoj meri. Islednik treba biti posebno oprezan pri pokušajima da isprovocira (navede) osumnjičenog da uradi posao brže nego što je to za njega uobičajeno. Odlučni i neoprezni pokušaji ubrzavanja određenih radnji i pokazivanje nestrpljivosti mogu uzrokovati sumnju kod osumnjičenog i dovesti do otkrivanja uloge tajnog agenta.

Prikriveni islednik mora posedovati hrabrost i čvrstinu mentalnog bića. S obzirom da je prikriveni posao često ekstremno opasan, to agenti moraju biti naprosto hrabri – hrabrost je sposobnost i spremnost da se dočekuju razni vidovi opasnosti i razne teškoće snagom sopstvene volje, uz eliminisanje straha koji bi uzrokovao paniku ili bekstvo od opasnosti. Čvrstina čuva osobu od «pucanja» pri susretu sa opasnošću i teško savladivim preprekama.

Pravilno opažanje određene pojave ili procesa tokom tajnog zadatka je mnogo više od prostog posmatranja kako se neki događaj odigrava. Ujedno, to je i sposobnost da se u budućem pisanom izveštaju tačno interpretira i opiše učesnik nekog događaja, mesto i vreme njegove realizacije, a kasnije, prema potrebi, i kroz svedočenje na sudu. Sposobnost da se da tačan opis izvesne osobe, mesta ili radnje, pre svega predstavlja odraz dobre memorije prikrivenog islednika, koja podrazumeva i precizno pozivanje na relevantne događaje u pravilnim vremenskim intervalima. Ako islednik sumnja u svoju memoriju ili moć zapažanja, onda pre početka tajnog zadatka treba da započne sa razvijanjem ovih sposobnosti. Uprkos korišćenju prislušnih sredstava (mikrofona) i raznih drugih tehničkih uređaja koji treba da registruju većinu činjenica tokom operacije, tajni islednik mora raspolagati solidnim mentalnim kapacitetima u pogledu pamćenja likova, imena, događaja i brojnih drugih detalja koji mogu imati veliki dokazni značaj, a nekada i spasiti život agentu. Odeća koju osumnjičeni nosi, registarske oznake njegovog automobila, ime osobe koju je zvao sa mobilnog telefona i tsl., predstavljaju detalje na koje treba obratiti pažnju.

Nekada tajna istraga može zahtevati neprekidan, danonoćni rad, bez adekvatne hrane, odmora ili relaksacije. U tom slučaju, dobra fizička kondicija agenta će povećati njegovo samopouzdanje, energiju, očuvati fizičke sposobnosti i održati um u stanju budnosti i pripravnosti.

Nesumnjivo je da agenti angažovani u tajnim operacijama moraju biti inteligentni, sposobni da brzo misle i pravilno procenjuju, naročito u stresnim situacijama. Uspešni tajni agenti u praktičnom radu pokazuju obilje samopouzdanja, koje se stiče temeljnim znanjem o slučaju na kome su angažovani i sigurnošću u sebe i svoje spo-

sobnosti. Samouveren i siguran nastup agenta često može biti presudan u sticanju poverenja osumnjičenog, odnosno mete istrage.⁷ «Crv sumnje» u glavi prestupnika može dovesti u opasnost i ugroziti ne samo konkretnu operaciju, već i život tajnog agenta i informatora koji ga predstavlja kao osobu od poverenja. U tom kontekstu, treba istaći da znatno veći broj policijskih službenika strada dok su na tajnim zadacima, u odnosu na one koji su ubijeni ili ranjeni pri obavljanju drugih poslova. U slučaju da osoba izabrana za tajni zadatak tokom pripremnog perioda izrazi nelagodnost ili strah od same operacije i legendiranog angažmana, bez obzira što dobrovoljno pristaje na tu ulogu, rukovodilac ne bi smeo dozvoliti da bude uključena u operaciju.

Prikriveni islednici moraju posjedovati sposobnost dobre procjene, te predvidjeti potencijalni problem ili konfliktnu situaciju i pre nego što se ona i ispolji. Tako npr. u ilegalnoj trgovini drogom dileri često insistiraju da potencijalni kupac pre isporuke robe da novac.⁸ Reč je o običnom testu koji treba da im ukaže da kupac u stvari ne poznaje pravila funkcionisanja narko-tržišta. Zato agenti moraju biti sposobni da prepoznaju takve situacije i procjene namjere kriminalaca. Dati novac uz obećanje da će droga kasnije biti isporučena, u najvećem broju slučajeva predstavlja neoprezan i neprofesionalan potez koji se pravim, iskusnim trgovcima droge teško može desiti.

Agent mora biti posebno vješt u komuniciranju i sporazumjevanju sa informatorima ili osumnjičenima tokom tajne operacije – slaba ili nedovoljno jasna komunikacija može dovesti do ozbiljnih problema. Sleng termini su često jedinstveni i specifični za pojedina geografska područja ili kriminalne miljee (poput narko-tržišta) i teško ih je naučiti, a sama komunikacija bez njihove primene nije moguća ili je znatno otežana. Zato agent mora biti upoznat sa lokalnim izrazima, pri čemu ipak ne bi trebao da ih koristi po svaku cijenu, ako nije siguran u njihovo pravo značenje.

Sam fizički izgled tajnog agenta nije od neke posebne važnosti, osim ako ne odaje njegov stvarni identitet, ili ne odgovara osmišljenoj priči o poreklu (legendi). Drugim rečima, treba obratiti pažnju na vrstu uloge koja treba da se dodeli isledniku. Tako npr., ako uzima ulogu fizičkog radnika, agent bi trebao da ima stereotipan izgled ovih lica, što će se pokazati kroz jake mišiće, nažuljane ruke, preplanulo lice (poljski radnik) i, ako je moguće, grub izgled.

Najbitija radnja nadležnog starješine je izbor najkvalifikovanijeg lica koji stoji na raspolaganju za konkretan posao ili zadatak. Imajući u vidu zahtjeve same tajne operacije u konkretnom slučaju i ulogu koju agent treba i može da preuzme u okviru nje, pravilo je da potencijalni kandidat treba da se što više uklapa u cjelu priču. Praktično, bilo koji agent ili policajac može raditi na tajnom zadatku, ako je prigodan za konkretan slučaj i može mu se obezbediti potrebna legenda (paravan). Naravno, to istovremeno ne znači da svaki policajac može raditi na svakom slučaju. Pretpostavljeni starešina, nadležan za sprovođenje tajnih ak-

7 Lee G.: *Global Drug Enforcement - Practical Investigative Techniques*, CRC Press, Boca Raton, 2004, str. 119.

8 Ibid. str. 121.

cija, mora znati potencijale i mogućnosti svojih službenika, te imati precizna saznanja o osumnjičenom i lokaciji na kojoj se slučaj odvija ili će biti realizovan. Kada je to moguće, istražitelji sa iskustvom bi trebali biti na prvom mestu pri izboru kandidata za konkretni zadatak, ali samo pod uslovom da poseduju potrebne veštine i znanja za ulogu o kojoj je reč. Agenti početnici bi iskustvo za tajne operacije trebali sticati postupno, kroz više sporednih, manjih uloga u određenom broju konspirativnih angažmana.

Odabrani prikriveni islednik, zajedno sa svojim starešinom i službenicima koji će mu biti podrška, treba da analizira predstojeći zadatak i pripremi se na sledeći način: 1) odabere lažni identitet; 2) definiše priču o porijeklu; 3) prikupi podatke o osumnjičenom i njegovim saradnicima; 4) razmotri raspoložive kriminalističko-obaveštajne podatke vezano za konkretnu istragu i 5) isplanira metod pomoću kojeg će se upoznati (sresti) sa osumnjičenim. Pri tome treba imati u vidu da su svojstva mete istrage presudan faktor u definisanju vrste prilaza (pristupa) koji će se koristiti. Tako npr, ako je meta jedna osoba, agent će u tom slučaju obično morati direktno "ići" na osumnjičenog. To se može realizovati pomoću informatora koji će ih upoznati, ili na neki drugi način, npr. tako što će se često posećivati mesta u kojim boravi meta istrage, uz vrebavanje povoljnog momenta za upoznavanje sa njim i njegovim saradnicima. Slične metode pristupa se mogu koristiti i ako je meta istrage grupa lica (kriminalna organizacija). Bez obzira koji se prilaz koristi, prihvatanje agenta kao nekog kome se može verovati, u prvom redu zavisi od njegovih glumačkih vještina.

Kao jedan od prvih koraka preduzetih u okviru priprema za tajnu istragu, agent treba da se, koliko je to moguće, upozna sa karakterom osumnjičenog, njegovom prošlošću i sadašnjim životnim prilikama. U tom cilju, pre početka angažmana, islednik treba da prouči sledeće informacije vezane za osumnjičenog: 1) puno ime, lažna imena i nadimke koje koristi; 2) adrese – prethodnu i sadašnju, na poslu i kući; 3) opis – osnovni lični opis i sve neobične osobine i navike, fotografiju osumnjičenog; 4) porodicu i rodbinu osumnjičenog; 5) saradnike; 6) karakter (temperament) – šta voli, ne voli, predrasude; 7) poroke – droga, alkohol, kocka; 8) hobi; 9) zanimanje; i, što je posebno važno, 10) sklonost ka nasilju. Treba naglasiti da nije uvek moguće sakupiti kompletne informacije o osumnjičenom – jednostavno neke od njih nisu dostupne pre započinjanja tajnog angažmana. Ipak, što više informacija vezanih za metu istrage islednik i njegova ekipa za podršku sakupe, to će sam islednik biti bolje spreman za izvršenje budućeg zadatka.

Najuobičajeniji, a ujedno i najpouzdaniji metod uspostavljanja prvog kontakta prikrivenog islednika sa metom istrage jeste kada se upoznavanje vrši preko informatora. Prilaz koji se koristi pri prvom susretu često predstavlja najkritičniju tačku tajne istrage. Ipak, sam kontakt nekada može biti i lakši deo posla, dok je teži određivanje mesta za buduću sastanak i postizanje dogovora oko izvršenja krivičnog dela (npr. pseudo kupovina droge). Hotelske sobe, restorani i parkirališta su u tolikoj meri korišćeni i zloupotrebljavani u policijskoj praksi da ih više nije bezbedno čak ni predložiti. Osim toga, većina osumnjičenih se plaši

ulaska u privatne kuće (stanove), iz straha da u njima mogu biti skriveni policajci ili postavljeni prislušni uređaji. Ako je prvi kontakt i međusobno upoznavanje agenta i osumnjičenog ostvareno lako i prirodno, to može dovesti do toga da se neutrališu sve sumnje koje mogu postojati na strani ovog drugog. Metod slučajnog susreta agenta i osumnjičenog može da se odigra iznenada ili, pak, nakon planske razrade. Ipak, bilo kako da dođe do njega, on bi trebao izgledati što prirodnije. Takva vrsta susreta, bez obzira na sve mere predostrožnosti, može da izazove blagu sumnju kod osumnjičenog. Posle prvog kontakta, islednik se susreće sa problemom izbegavanja sumnjičavosti na strani mete istrage. Nekada je potrebno da se agent prikaže kao iskren prijatelj i partner osumnjičenog, pa će u tom cilju morati i da učestvuje, zajedno sa njim, u nekoj od njegovih aktivnosti, pri čemu problem može nastati oko saučestvovanja u izvršenju krivičnih dela.

Prestupnici raznih profila su svesni upotrebe legendiranih policijskih službenika i informatora u tajnim operacijama, zbog čega su izuzetno oprezni u kontaktima sa novim, neproverenim partnerima. Njihova sumnja se može eliminisati ili umanjiti sastavljanjem dobre legende, odnosno zaštitne (fiktivne) priče o identitetu i svojstvima angažovanog tajnog agenta. Priča o agentovom poreklu i ličnosti je u suštini fingirani biografski izveštaj. U mnogim slučajevima osumnjičeni će pokušati da proveri delove priče koju mu agent na tajnom zadatku plasira. Priča o porijeklu može sadržati i samo dve-tri proste činjenice, ili biti detaljna i razrađena, kada se naslućuje bliska i duža saradnja islednika sa osumnjičenim.

Kada se stvara izmišljeni lik koji treba da preuzme tajni agent, isti treba kreirati tako da što više sliči njegovim (agentovim) starnim karakteristikama. U tom slučaju on će morati mnogo manje da glumi i da se pretvara, odnosno biće ubedljiviji u nastupu. Ako je agent po prirodi miran, onda ne bi trebalo da uzima ulogu nekog nervoznog, razdražljivog tipa. Mnogo je diler droge, lopova ili ubica koji su takođe mirni i staloženi po prirodi. Ako je agent u stvarnom životu društven, to takođe može dobro poslužiti za dobijanje poverenja osumnjičenih.

Naročito je teško kreirati izmišljeni identitet prikrivenom isledniku. U ostvarenju tog zadatka mora se "oživeti" druga osoba, stvoriti iluzija o njenom postojanju i životnom funkcionisanju. Logično je da se u konstruisanju legende počinje sa novim imenom. U operacijama duboke infiltracije postoje očigledni razlozi za promenu imena tajnog agenta. Najbanalniji bi mogao biti taj što osumnjičeni, nakon upoznavanja sa islednikom i njegovim pravim imenom, koje nije promenjeno, ne bi morao da se posebno raspituje o njegovom istinskom identitetu i zanimanju, već bi bilo dovoljno da jednostavno uzme telefonski imenik i pronađe ga u njemu⁹.

Kada se odlučuje o prezimenu koje će se dodeliti prikrivenom isledniku, treba izabrati ono koje će ovaj brzo prihvatiti i usvojiti, već nakon prvog slu-

9 Dileri droge često, u cilju provere osobe koju su upoznali, pozivaju telefonom lokalne policijske službe i agencije i traže službenika pod tim imenom, ili nastoje da mu prepoznaju glas.

šanja. U te svrhe može poslužiti devojačko prezime njegove majke, ime ili pre- zime njegovih rodaka, pri čemu upotrebu punog imena i prezimena stvarnih osoba iz okruženja, živih ili mrtvih, treba izbegavati. Neki autori¹⁰ preporučuju da za agentovu legendu treba izabrati ime koje zvuči slično njegovom pravom i, ako je moguće, iste inicijale. To će mu olakšati potpisivanje, a u slučaju da ga neko u trenutku prepozna i pozove pravim imenom, imaće uverljiv izgovor da dotični nije dobro čuo izgovoreno ime.

Iako se uglavnom svi slažu da pri kreiranju fiktivnog identiteta tajnog agenta treba promeniti njegovo prezime. O tom pitanju postoje dva suprotna shva- tanja. Prvo je da, za razliku od prezimena, treba zadržati pravo ime agenta u nje- govom fiktivnom identitetu, jer zbog pritiska tajnog zadatka sam agent, njegov partner ili informator, jednostavno mogu zaboraviti dodeljeno, izmenjeno ime i, nesvesno, pred osumnjičenim upotrebiti pravo, na koje su inače navikli. Zato pravo ime agenta i ne treba menjati¹¹. Drugi princip je menjanje imena agenta, jednako kao i njegovog prezimena. Pri tome se od strane agenta i drugih učesnika traži da ispune “domaći zadatak” u pogledu potpunog, automatskog i prirodnog prihvatanja novog imena, pre nego se pristupi praktičnoj realizaciji tajne ope- racije. Po ovom shvatanju, postoji veoma jaka negativna komponenta korišćenja pravog imena, koja često može ugroziti istragu i život agenta. Kao i svaki drugi deo njegove fingirane ličnosti, tako i ime koje se dodeljuje agentu treba na neki način da odgovara karakteru lika koji uzima u tajnoj operaciji. Ime koje ne odgo- vara njegovom liku, karakteristikama, temperamentu i sl., može nekada značajno uticati na kvalitet rada agenta. Isto tako, ako ime koje se odabere za legendu tajnog agenta ne odgovara njegovoj ulozi, stvoriće se nepotrebna kontradikcija, a svaka kontradikcija može izazvati sumnju i podozrenje. Da bi u tajnoj operaciji ubedljivo odigrao svoju ulogu, islednik istu mora jako dobro naučiti i upoznati se sa njom do najsitnijih detalja. Nekada je potrebno početi od rođenja fiktivne ličnosti, pa sve do sadašnjosti. U cilju vežbanja može se pristupiti i ispisi- vanju izmišljene biografije, u kojoj treba navesti mnogo detalja iz svakodnevnog života da bi ista bila što potpunija, zamršenija, onakva kakvu poseduju druga, stvarna ljudska bića. Cela ideja je da se agent što više poistoveti sa svojim no- vim likom. Nakon odabira imena i sastavljanja fiktivne biografije tajnog ag- enta, sve to je potrebno “preneti” i u njegov novčanik i džepove. Dobar način za to je da agent izvadi svoj novčanik i vidi šta sve ima u njemu, a zatim počne sa izradom istih tih dokumanata pod lažnim imenom. U slučaju da postoji hitnost preuzimanja uloge, dok se ne izradi fiktivna dokumentacija (lična karta, čekov- na knjižica, polisa osiguranja i sl.) najbolje je da agent sa sobom uopšte ne nosi dokumentaciju, posebno ne onu koja ukazuje na njegov stvarni identitet. Uz osnovna dokumenta koja idu uz novčanik, u njega bi trebalo staviti i sve one sitnice koje novčanik čine uverljivijim, poput zgužvanih priznanica, bioskopskih karata, telefonskih brojeva napisanih na pozadini računa iz prodavnice i sl. Ako agent tokom tajne operacije sa sobom nosi i određene fotografije, onda to ne bi trebale

¹⁰ Motto C. J., June D., op. cit. str. 183.

¹¹ Mnogi, dobro upućeni i cenjeni profesionalci, agenti DEA-e i FBI-a, se između ostalog slažu sa ovom teorijom, zbog čega je treba uzeti u obzir.

biti slike članova njegove prave porodice. U saradnji sa državnom službom zaduženom za registraciju motornih vozila, agentu se izdaje saobraćajna i vozačka dozvola koje glase na ime odabrano za njegovu legendu.

Fiktivna dokumentacija, koja potvrđuje tajni identitet i legendu prikrivenog islednika, posebno u slučajevima duboke infiltracije, može da obuhvata ličnu kartu, vozačku dozvolu, medicinski i stomatološki karton, kreditne kartice, vojnu knjižicu, polis osiguranja, radnu knjižicu, pretplate na časopise, venčani list itd.¹²

U ličnu dokumentaciju islednika mogu se uključiti i razne lične prepiske, odeća i nakit sa inicijalima koji odgovaraju njegovom fingiranom imenu, fotografije i porodične slike, kao i drugi lični predmeti, u cilju dodatne potpore fingiranog identiteta. Iako tajni agent tokom svog angažmana možda nikada neće morati da dokazuje svoj fiktivni identitet, pa ni meti istrage, u velikom broju slučajeva, posebno u dubokim infiltracijama, on ipak mora imati dokumentaciju koja potvrđuje njegovu izmišljenu ličnost, i na osnovu koje će, ako za to postoji potreba, nastupati i u pravnom saobraćaju. Pri izradi fiktivne dokumentacije, u istoj se ne bi smele navoditi realne adrese stanovanja drugih osoba, iz telefonskog imenika npr., jer osumnjičeni može pokušati da se licima sa tih adresa kasnije osveti. Ne treba posebno napominjati da je od izuzetne važnosti da agent nauči sve podatke navedene u njegovoj fiktivnoj dokumentaciji, poput mesta i datuma rođenja, koji bi, kao i ime i prezime agenta, trebali biti različiti u odnosu na stvarne.

Prikriveni islednik i eventualni informator (doušnik), koji tajnog agenta uvodi u kriminalnu sredinu, moraju prethodno dobro proučiti i savladati sve detalje osmišljene legende koju će prezentirati osumnjičenom i njegovim prijateljima, s ciljem da izbegnu sumnju u agentov stvarni identitet i ulogu. Odgovori na pitanja mete istrage o kriminalnoj prošlosti ili sadašnjosti islednika koji se predstavlja za drugu osobu moraju biti međusobno usklađeni, s obzirom da svaka kontradikcija rađa sumnju, a svaka sumnja u ovom slučaju može biti pogubna. Zato između agenta i informatora mora biti postignut prethodni dogovor oko vremena kada su se upoznali, pod kojim okolnostima, mestu odakle dolaze, kakvo imaju iskustvo u odnosu na vršenje određenih krivičnih dela i sl. Savet tajnim agentima je da nikada ne koriste priču o poznanstvu sa određenim informatorom ili nekim drugim osobama iz zatvora, s obzirom da su veze kriminalaca u zatvorima uobičajeno jako dobre, pa se mnogo toga može vrlo brzo proveriti.¹³ Mnogi osumnjičeni su u pravom smislu reči paranoični od policije, tajnih agenata i hapšenja, odnosno žele da se osećaju što sigurnije u krimi-poslu sa novom osobom. Osim toga, iskustvo američkih tajnih agenata govori da je prvi stav osumnjičenog prema pridošlici obično sumnjičavost i skeptičnost. Zato dijalog između prikrivenog islednika i mete istrage često može otići u pravcu transformacije neobaveznog ćaskanja u pravo ispitivanje ovog drugog, s ciljem da se agent zaplete u sopstvenu priču. Islednik u ovom slučaju ne bi trebao da prihvati takvu diskusiju, jer ona može biti vrlo

12 D.E.A. Narcotics Investigative's Manual, str. 104.

13 Lee G., op. cit. str. 125.

opasna po njega. Mali je broj lica koje apsolutno mogu kontrolisati svoje odgovore i smestati ih u okvire pripremljene legende, ako su oni i sadržani u njoj. Meta istrage može pokušati da izbaci agenta iz ravnoteže, tako što će ga iznenada optužiti da je policajac ili informator. To ne znači da je on i stvarno svestan agentovog pravog identiteta, već samo želi da vidi njegovu reakciju – drugim rečima blefira.¹⁴ Dobro pripremljeni islednik bi trebao preduhitriti ovakvu opasnost i staviti samog osumnjičenog u odbrambeni stav, koristeći suprotne optužbe.

Pored toga, da bi se oslobodio sumnje osumnjičenog i zadobio njegovo poverenje, mogu se koristiti sledeće metode:¹⁵ 1) agent organizuje svoje hapšenje, ispitivanje ili pretresanje svog stana od strane policije, tako da osumnjičeni može to da vidi; 2) agent se pretvara da mu je osumnjičeni odvratani ili je ljut na njega (čime pokazuje da mu nije stalo do realizacije određenog posla po svaku cenu); 3) agent se ponaša kao da ne veruje osumnjičenom; 4) agent koristi iste mere opreza u određenim situacijama kao i osumnjičeni; 5) agent zadržava tajnu ulogu i kada nije u prisustvu osumnjičenog; 6) agent nikada ne preteruje u glumi, ili ne daje previše objašnjenja (kako ne bi izgledalo da se pravda).

Za vreme svog angažmana agent treba da ukloni, sa sebe ili od sebe, sve tragove svog službenog identiteta. Ovo uključuje uklanjanje službene značke ili legitimacije, ali isto tako i olovke sa državnim obeležjima, sveske, kreditne kartice, polise osiguranja ili bilo čega drugog što bi moglo da ukaže na njegov pravi identitet. Ne treba zaboraviti i da se uklone ključevi od lisica, koje policajci uobičajeno nose sa sobom na privesku za ključeve. Vozilo koje se koristi mora biti pažljivo provereno, kako bi se bilo sigurno da u njemu nema ničeg što bi ukazivalo na službeno svojstvo agenta. Pravilo je da se tajni agent u kriminalnoj sredini nikada ne treba izjašnjavati o nečemu što ne poznaje, jer na taj način može upasti u zamku. Ako je već primoran da se izjasni, najbolje je da uzme rezervisan stav o konkretnom događaju, stvari ili pojavi. Ni pod kojim uslovima u tajnoj operaciji agent ne sme koristiti svoje privatno vozilo.

Kako će se prikriveni islednik ponašati na tajnom zadatku zavisi od toga u kakvom kriminalnom miljeu deluje. U svakom slučaju, on se u datu sredinu mora uklopiti i stvoriti kod drugih iluziju da je on u stvari deo nje, da joj pripada. Nekada će tajna uloga podrazumevati opak pogled agenta, bahato ponašanje, posebno

14 Agent je bio zadužen da u tajnoj operaciji sprovede istragu o ilegalnoj trgovini drogom u jednom malom gradu. Prve večeri je odlučio da ode u noćni klub, za koji mu je detektiv Klerk, sa kojim je bio u vezi preko lokalne policijske stanice, rekao da je mesto u kom se uglavnom ugovaraju poslovi kupoprodaje kokaina. Dok je čekao da dođe na red i odigra partiju bilijara, prišao mu je mladi tamnopusi muškarac, seo pored njega i diskretno saopštio da moraju porazgovarati u vezi sa njegovim tajnim zadatkom: "Znam da me ne poznaješ, ali imamo problem, Klerk me je poslao." Agent je odlučno negirao da zna o kom Klerku je reč, te da ima bilo kakvu vezu sa nekim tajnim zadacima. Mladić je nastavio da ga ubeđuje, ali je agent ostao pri svom stavu. Konačno, neznanac ga je udario po ramenu i prijateljski rekao: "Izvini brate, samo sam te proveravao da vidim da li si kul. Imam nešto kokaina za prodaju, ako te zanima." Nav. prema Lyman M.: *Practical Drug Enforcement*, CRC Press, Boca Raton, 2002, str. 27

15 D.E.A. *Narcotics Investigative's Manual*, str. 108.

oblačenje i priču, čak i specifičan način razmišljanja i zaključivanja. Ako se u nekom drugom zadatku, npr. istraživanja pronevere, agent nađe na radnom mestu okružen takvim ljudima koji, kada ih neko uvredi, umesto da ga udare podnesu tužbu, ne bi bilo primereno da se oblači ili ponaša kao neki uličar ili razbojnik. U slučaju da se tajni agent vozi sa kriminalcima na motoru, istražujući njihove netakonite radnje, ili smuca sa grupom skinhedsa po mračnim delovima grada, u tom slučaju bi trebao da bude spreman da svakog časa uđe u nevolje i bude drzak kao i oni. Što agent više i dublje ulazi u svet kriminala, to njegova operacija postaje sve opasnija. Takođe, što više novca ljudi zarađuju svojim kriminalnim radnjama, to je manja verovatnoća da će oni sami biti nasilni u potencijalnom konfliktu. Prljave poslove za njih u tom slučaju obično odrađuju drugi. Dobar policajac na tajnom zadatku mora razviti sposobnost da upoznaje ("čita") ljude sa kojima saraduje i vrši procenu njihove spremnosti da direktno primene silu. Ako se ostane dovoljno dugo u ovom poslu, veća je verovatnoća da se naide na nekog za koga se na prvi mah pomisli da je slabić, a ispostavi se da je pravi heroj. Pošto je mogućnost ispoljavanja nasilja nad tajnim agentom prilično velika tokom kontakata sa kriminalcima iz nižih društvenih slojeva, on mora biti sposoban da stavi do znanja da je spreman za prebijanje ili čak ubistvo bilo koga ko mu se nađe na putu. Ali, ovo treba uraditi na takav način da se već samom agentovom pojavom i ponašanjem kod osumnjičenih stvori uverenje u tako nešto. Određeni pogled, pokreti i gestovi mogu ukazati ljudima iz okruženja da će im se nauditi ako dođe do sukoba.

Međutim, takve pretnje bi trebale biti iskazane u prvom redu ponašanjem, ne i rečima kojima se osumnjičeni direktno prozivaju, tako da moraju braniti svoju čast, pred sobom ili drugima. Isto tako, svaki negativac, kao i svaki čovek uostalom, ima jedinstven karakter i psihi, pa shodno tome jedinstveno (specifično, drugačije od drugih) tumači ono što vidi i doživljava. Nekada može biti veoma efikasno kada agent svojim "saradnicima" stavlja do znanja da je za nijansu "luđi" od njih, te da je bolje da ga se pripaze. Prikazivanje opuštenog karaktera, koji povremeno eskalira udaranjem pesnicom o zid zbog neke neznatne iritacije, zna da bude korisno. Kako će tajni agent biti odeven zavisi od uloge koju uzima u konkretnoj situaciji i sredine u koju se infiltrira. Ako se sastaje sa predsednikom kompanije istražujući slučaj korupcije, u salu za sjednice neće ući noseći kožnu jaknu, pocepane farmerke masne od ulja i maskirne čizme do kolena. Ali, ako ide u bar u kome se okupljaju lokalni motociklisti, gde se opijaju, tuku i diluju drogu, takva odeća može biti savršena. Može biti, ali i ne mora. Kriminalci su, kao i druge društvene grupe, svesni svog stila oblačenja, u kome i "male stvari" mogu biti jasan dokaz da pridošlica nije onakva kakvom se predstavlja. Često svaka kriminalna frakcija ili manja grupa prestupnika ima svoja nepisana pravila oblačenja, koja su promenljiva kao i sami modni trendovi. Tako npr., u pomenutoj sali za sastanke kravate sa debelim čvorom mogu biti van trenda ove godine, a u modi uske kravate od svile. U baru u kome se okupljaju motociklisti trenutno su na ceni crne čizme sa metalnom kopčom, umesto mnogo poznatije okrugle, podvrnute bajkerske obuće. Agent mora unapred tačno odrediti, pre stupanja na kriminalnu scenu, šta treba i može, a šta ne treba da nosi, u zavisnosti od toga s kim ima posla. Dok sitne greške, poput pomenute kravate ili čizmi, agentima možda izgledaju beznačajne,

one ipak mogu roditi sumnju kod prestupnika i navesti ih da traže i druge razlike, a sumnja u infiltriranog agenta je nešto što u tajnom radu treba maksimalno izbegavati. Prikriveni islednik (tajni agent) ne bi trebao da nastupa u kriminalnoj sredini bez tima za podršku (pokrivanje). Njegova osnovna funkcija je da obezbedi sigurnost agenta tokom akcije i, eventualno, potvrdi svedočenje vezano za njegovu legendiranu aktivnost. Tim treba da je van svakog dometa i vidika osumnjičenog, ali istovremeno i u poziciji da posmatra osobe, mesta i događanja koji se odigravaju oko tajnog agenta, kao i one stvari koje ovaj ne može videti. Službenici u timu za pokrivanje bi trebali znati sve dostupne informacije o tajnoj operaciji, tako da u njoj mogu adekvatno izvršavati svoje zadatke. Ako radi nepravilno, tim može biti otkriven, čime se onemogućava i islednik u daljem postizanju cilja svog angažmana. Mada je najopasniji deo operacije onaj koji vrši sam agent, važnost ekipe za podršku ni u kom slučaju ne treba minimizirati. Bezbednost agenta je, za vreme interakcije sa osumnjičenim, u rukama tima, a u situaciji realizovanja operacije "kupi-hapsi" (en. buy-bust) oni su odgovorni za lišenje slobode osumnjičenog. Zato agent treba da razume i prihvati određene procedure koje su u tajnoj operaciji predviđene radi njegove sigurnosti i zaštite. Važno pravilo koje islednik mora poštovati, ukoliko je to moguće, jeste da ne treba menjati konkretnu lokaciju bez prethodnog obaveštavanja ili signaliziranja timu za podršku. Istovremeno, i tim za podršku treba da bude spreman da se pokrene i prati tajnog agenta u slučaju da osumnjičeni insistira na promeni mesta susreta, a tajni agent ga ne može ubediti da odustane od toga. Iz ovih razloga, članovi tima za podršku i islednik moraju održavati blisku radnu vezu, skoro intuitivnu, tj. moraju se toliko poznavati da se u toku operacije međusobno dopunjuju. Tako npr., kada tajni agent uđe u zgradu da obavi kupovinu predmeta krivičnog dela, jedinica za prismo- tru zauzima položaj koji im omogućava da primete svaku osobu koja uđe i izađe iz zgrade, kao i vozila kojim bi oni mogli stići. Dejstvo jedinice za prismotru mora susjedstvu i prolaznicima izgledati tipično i prirodno, pa se u tom cilju kao iz- govor može koristiti određeno zaposlenje ili zanimanje. Tajni agenti angažovani na rasvetljavanju određenih krivičnih dela, poput ilegalne trgovine narkotika, uvek moraju biti spremni za mogući napad prestupnika (diler droge) koji ih žele opljačkati, ili su ih jednostavno pročitali. U trenucima kada shvate da su pre- varen i da im pre- ti lišenje slobode, kriminalci će sa velikom verovatnoćom, osvete radi, pokušati da ubiju ili povrede informatora (doušnika), dok na tajne agente, ako su svesni njihovog stvarnog statusa, ređe napadaju. Ipak je ubistvo policajca na zadatku najteži prestup, za koji pre- ti doživotni zatvor ili smrtna kazna. Konzumiranje alkohola je uobičajeno u kriminalnim krugovima, zbog čega se često od tajnog agenta, da bi bio prihvaćen, može tražiti da pije. Ipak, piće treba ograničiti na minimum ili apsolutno izbeći uz pomoć logičnih izgovora, kao što je čir na želucu ili postojanje drugog zdravstvenog problema. Bez obzira da li tajni agent pije ili ne, osumnjičenog ne treba odvrćati od pića, koje može uticati da slobodnije razgovara ili lakše prihvati tajnog agenta u svoje društvo. Isledniku može biti ponudeno i konzumiranje droge, naročito ako se infiltrira u narko organizaciju. Zato treba biti unapred pripremljen za prevazilaženje takvog problema, a sam izgovor, spremljen za ovu priliku, mora izgledati razumno u očima osumnjičenog. Tako npr., mogućnost uzimanja droge bi prvo trebalo ublažiti tako

što će se reći da droge nisu agentov fah, ili da je on tu da bi uradio posao, a da će drogu probati neki drugi put. U svakom slučaju, konzumiranje droge se mora izbeći iz bezbednosnih razloga, zdravlja agenta, kao i očuvanja same istrage. Agent obično mora sam doneti odluku da li će sa sobom, tokom operacije, nositi vatreno oružje. Naravno treba biti obazriv kada je reč o oružju koje je upravo karakteristično i uobičajeno za policijske službenike.¹⁶ U slučaju da nestandardno oružje nije moguće obezbediti, agent bi trebalo da razmisli da li ga uopšte i nositi. Nezavisno od toga, ako islednik odluči da na tajnom zadatku nosi oružja, tada treba i da se pripremi za potencijalno objašnjenje osumnjičenom zašto se oružje nosi, u slučaju da ovaj to primeti. Treba imati u vidu da prisustvo oružja nekada može i uplašiti "metu istrage", u smislu da ona pretpostavi da agent možda planira da je opljačka. Osim toga, ako osumnjičeni zna da agent sa sobom nosi oružje, to ga može podstaći da ubuduće i on uradi to isto. Takođe, u slučaju da islednik tokom operacije nosi oružje za koje ne poseduje odobrenje, mora biti svestan da može biti i uhapšen od strane svojih kolega, iz policijske patrole npr., zbog njegovog ilegalnog posedovanja. Tokom cele tajne operacije islednik mora ostati veran karakteru ličnosti koju predstavlja, bez obzira na to šta se dogodi ili koliko zadatak traje. To možda i nije tako teško kao što se čini na prvi pogled, s obzirom da većina tajnih zadataka traje kratko, u toku radnog vremena ili u trajanju od nekoliko dana. Duboki zaklon, koji podrazumeva neprekidan boravak i življenje u kriminalnom miljeu, prilično je redak i finansijski teško izvodljiv, čak i u kriminalističkoj praksi SAD-a. Motto i June¹⁷ ističu da u vezi sa radom na tajnim zadacima postoji jedan broj zabluda. Naime, mnogi policajci i agenti smatraju da nemaju odgovarajuću pojavu ili temperament za ovu vrstu posla, zbog čega ga i izbegavaju. Popularni imidž tajnog agenta zasnovan je na uverenju da on mora izgledati kao kriminalac. Ali, kako zapravo izgledaju prestupnici, pitamo se?

Policijski službenici ne bi trebali da podržavaju ukorenjena uverenja da se mnogi od njih ne uklapaju u unapred definisan obrazac (model, stereotip) tajnog agenta. Većina ni najmanje ne mora da menja svoju ličnost ili pojavu u određenoj tajnoj operaciji u kojoj može biti angažovana. U stvari, suština je naći uklapanje prave, realne pojave i bića islednika sa tajnom ulogom koju preuzima. Motto i June¹⁸ ističu i da veliku grešku predstavlja rezonovanje da tajni agent mora biti dobar glumac. Istina je da on igra ulogu, ali to nije glumačka uloga. Jedino što treba da se odglumi u tajnoj operaciji jeste što prirodnije i opuštenije ponašanje. Može se zaključiti da je angažovanje prikrivenog islednika komplikovan istražni metod, koji u našoj zakonodavnoj praksi i kriminalističkom radu tek treba da dobije pravu punoću svog bića, s obzirom da mu odredbe ZKP-a definišu samo konture i ništa više od toga. Pre preduzimanja jednog takvog zadatka potrebno je obaviti temeljne analize i pripreme, kako na strani organa koji izdaje naredbu o angažovanju tajnog agenta, tako i na strani onih koji je praktično realizuju. U slučaju ovih drugih i znatno više. Uspešan prikriveni islednik mora biti snalažljiv,

16 Tako su npr. kod nas tokom devedesetih godina prošlog veka gotovo svi pripadnici policije, kao službeno oružje koristili pištolj CZ 99 (9 mm), ili pre toga TT ("tetejac", 7,62mm).

17 Motto C. J., June D., op. cit. str. 86.

18 *Ibid.*

inteligentan, inicijativan i energičan. Iznad svega, pri preuzimanju tajne uloge on mora biti voljan da prihvati jedan takav, po definiciji opasan i visoko rizičan zadatak. Da bi uspješno došao do željenih rezultata, islednik mora poznavati postavljene ciljeve, s jedne strane, i svoje sopstvene mogućnosti, s druge. Poseban vid opasnosti koja se javlja tokom tajnih zadataka jeste ona koja isledniku preti iz sopstvenih redova – može se desiti da agent ima ozbiljnih problema u dokazivanju svog pravog identiteta tokom racije ili iznenadnih akcija lišenja slobode lica iz miljea u kojem agent deluje, a koje sprovode redovne policijske jedinice. Stres, strah, uzbuđenje i depresija – samo su neki od osećaja koji se javljaju kod onih koji rade na visoko rizičnim poslovima, koji “rastežu” mentalne resurse, dovodeći ih nekad i do tačke nervnog sloma. Na umu tajnog agenta je vrlo često opasnost konkretnog zadatka, susret sa okorelim prestupnicima, ubicama ili siledžijama, te kako se racionalno izboriti sa takvom opasnošću i eventualnim strahom. Često se u kritičnim i visoko riskantnim situacijama u glavi agenta premotava ceo prošli život kao na filmskoj traci, uz pomisli da li će ponovo videti svoju ženu, decu, roditelje ili prijatelje. Službenici angažovani na tajnim zadacima često moraju imati potrebnu fingiranu dokumentaciju, verodostojnu legendu, moraju biti potpuno informisani i svesni događaja koji bi ih mogli dovesti u opasnost. Jednom uspešan u tajnoj operaciji, islednik mora stalno paziti da ne dođe u situaciju koja bi dovela u nepraviliku njega ili službu koja ga je angažovala. Veština i iskustvo u tajnom radu mogu se steći jedino kroz stvarne kontakte policijskih službenika sa osumnjičenim i kriminalnom sredinom. Islednik treba da shvati da je on tokom tajne operacije u suštini velikim delom glumac, ali umesto da ima kompletan scenario po kome igra unapred definisanu ulogu, na tajnom zadatku je mnogo toga nepredvidivo.¹⁹

Mišljenja o značaju instituta prikrivenog islednika (tajnog agenta) u suprotstavljanju kriminalu podijeljena su i smještena u dijapazonu od potpunog osporavanja, pa do hvalospjeva.

Sa praktičnog aspekta izbora, angažovanja i djelovanja prikrivenog istražitelja potrebno je riješiti sljedeća bitna pitanja:

1. izbor odgovarajućeg lica za prikrivenog istražitelja, njegova fizička svojstva, stručnost, znanje, inteligencija, snalažljivost, psihička stabilnost, sposobnost za prilagodavanje načinu života u kriminalnoj sredini, kao i druga bitna svojstva vezana za takvo lice, ali i za određenu kriminalnu sredinu,
2. obuka prikrivenog istražitelja i njegova priprema za rad u tom svojstvu u konkretnoj kriminalnoj sredini,
3. snabdijevanje infiltriranog lica odgovarajućom dokumentacijom, opremom, tehnikom i dr.,

¹⁹ “Rad na tajnom zadatku nije za svakoga. To je uloga koju igraš i ponekad je teško razdvojiti od stvarnog života. Moraš biti svestan svoje okoline i sposoban vratiti se u stvarnost. Pa ipak, to pruža užitak. Nalikuje na igru šaha, loš momak nadmudruje tebe, a ti nadmudruješ njega. Ali njegov motiv je zaraditi novac, pokrasti te ili ubiti ako mora.” Count E. W.: Cop Talk, nav. prema: Pilant L.: Spotlight on Undercover Operations.- U: Police Chief, vol. 64, broj 5, 1997, str. 33.

4. načini održavanja veze, davanja uputstava i koordinacija sa prikrivenim istražiteljem,
5. način ubacivanja u kriminalnu sredinu,
6. prognoza mogućih situacija u kojima se može zateći prikriveni istražitelj i način postupanja u slučaju potrebe,
7. način izvlačenja iz kriminalne sredine i mjere uključivanja u realan život,
8. mjere zaštite prikrivenog istražitelja.²⁰

Zaduženja prikrivenog istražitelja u svemu moraju biti jasna, te ne bi trebalo da bude dileme o vidovima i zadacima koji su mu dati na izvršenje, o načinu zaštite njegovog prikrivenog identiteta i fizičkog integriteta, kao i o stepenu i načinu njegovog ugrađivanja u određenu sredinu. Angažovanje prikrivenog istražitelja treba da bude efikasna ofanzivna metoda za borbu protiv kriminala koji pripada savremenoj strategiji policijskog djelovanja *ante seclitum*. Ta strategija zahtijeva duboko infiltriranje u zločinačku organizaciju, a ne korišćenje prikrivenog istražitelja samo kratkoročno, u okviru simulovanih pravnih poslova ili sličnih mjera. Otuda o angažovanju prikrivenog istražitelja odluku donose organi van policije i ti organi vrše spoljašnju kontrolu policije, a ne neposrednu spoljašnju kontrolu prikrivenog istražitelja. To mora da bude sasvim jasno i nedvosmisleno u zakonskim rješenjima ako se očekuju ozbiljniji rezultati od ovog kriminalističkog i krivičnoprocesnog instituta. Uzimajući u obzir sve karakteristike savremenog kriminaliteta, posebno organizovanog kriminaliteta, a posebno ponašanje i djelovanje kriminalnih organizacija prema svima onima koji im se suprostavljaju ili nastoje da otkriju i dokažu njihovu kriminalnu djelatnost, nameće se logičan zaključak da će prikriveni istražitelj biti izložen raznim vidovima ugrožavanja, koji su mogući najčešće usljed:

- njegove neadekvatne djelatnosti i neodgovarajućeg ponašanja u kriminalnoj sredini,
- njegovog otkrivanja od strane pripadnika kriminalne organizacije u kojoj on djeluje putem raznih njihovih metoda,
- poštovanja zakonskih propisa u situaciji kada mu se nameće provociranje krivičnog djela ili učesće u izvršenju određenog krivičnog djela sa članovima kriminalne organizacije,
- njegovog otkrivanja od strane neke druge kriminalne organizacije, u kojem kontekstu treba sagledati i interes te kriminalne organizacije i njeno postupanje u takvoj situaciji, kada on može to svoje saznanje saopštiti „njegovoj“ kriminalnoj organizaciji, vršiti vrbovanje, ucjenjivanje, prijetnje u cilju njegovog angažovanja da radi za tu kriminalnu organizaciju, što svakako komplikuje situaciju prikrivenog istražitelja i dovodi u opasnost njegov život,
- saopštavanja ili činjenja dostupnim informacija o angažovanom prikrivenom istražitelju kriminalnoj organizaciji u kojoj prikriveni istražitelj djeluje, i to od strane „krtice“ u redovima organa unutrašnjih poslova ili drugih organa,

²⁰ Bošković M., Matijević M.: *Kriminalistika operativa*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2007, str. 315.

- dolaženje u sukob „njegove“ kriminalne organizacije sa policijskim snagama, čiji pripadnici nisu u situaciji da znaju za ulogu prikrivenog istražitelja,
- korumpiranja prikrivenog istražitelja.

Kako se iz prethodnog može konstatovati, zaštita prikrivenog istražioca je veoma složen i odgovoran zadatak, tim prije što postoje razne mogućnosti njegovog ugrožavanja, što se ne mogu uvijek predvidjeti sve situacije i planirati shodno njima djelovanje prikrivenog istražitelja i što će u mnogim situacijama prikriveni istražitelj morati da sam donosi odluke i usmjerava svoju djelatnost, ne znajući za moguće opasnosti koje ugrožavaju njegovu bezbjednost. Zaštita prikrivenog istražitelja ne može biti samo problem nauke i prakse već i predmet zakonskog uređivanja. Izbor i priprema legende, obuka policajca i njegovo privikavanje na izmjenjen identitet moraju biti podržani i zakonskim rješenjima o njegovom tajnom djelovanju pod vodstvom i nadzorom policije. To tajno djelovanje prikrivenog istražioca mora da se vrši na osnovu zakona, uz pomoć podešenih podataka o prikrivenom istražitelju, podešenih podataka u evidencijama, upotrebom podešenih dokumenata i na druge načine kojima se sprječava da prikriveni istražitelj i njegova aktivnost budu razotkriveni. Sve to ukazuje na značaj niza već pomenutih i drugih problema i pitanja i na ozbiljnost pristupa u preduzimanju svih radnji u vezi sa angažovanjem, pripremom i infiltriranjem prikrivenog istražitelja u kriminalnu sredinu, kao i održavanjem veze sa njime i njegovim izvlačenjem iz kriminalne sredine, kako bi se izbjegle mogućnosti da bude otkrivena tajna djelatnost prikrivenog istražioca, odnosno da bude ugrožena njegova bezbjednost.²¹

IZBOR PRIKRIVENOG ISTRAŽIOCA

Radi uspješnog obavljanja zadatka prikrivenog istražitelja mora se izvršiti kvalitetna selekcija mogućih kandidata, koji će nakon toga biti podvrgnuti stručnoj edukaciji od strane najkvalitetnijih policijskih kadrova. Naravno da i izbor i edukacija ovih kadrova moraju biti organizovani na konspirativan način, daleko od očiju javnosti. Prikriveni istražitelj je posebno odabran, školovan i opremljen pripadnik policije čiji je zadatak da uspostavi vezu sa određenom kriminalnom grupom ili organizacijom radi prikupljanja informacija i dokaza koji mogu poslužiti za dokumentovanje kriminalnog ponašanja takve grupe. On je pripremljen da djeluje sa precizno utvrđenim ciljem i po neposrednim instrukcijama svojih pretpostavljenih. Pri izboru pripadnika koji će biti angažovani na ovakvim zadacima mora se voditi računa da ispunjavaju sljedeće uslove:

- da poseduju potrebno policijsko iskustvo, prije svega na kriminalističkim operativnim poslovima;
- da izvanredno poznaju sva policijska ovlašćenja, dužnosti i obaveze i da posjeduju zavidnu bezbjednosnu kulturu;
- da dobro poznaju problematiku kriminaliteta i vrste krivičnih djela;

²¹ Op. cit. str. 316.

- da su visoko inteligentni, staloženi, komunikativni i promućurni;
- da imaju visoku sposobnost snalaženja u novonastalim i iznenadnim situacijama;
- da su sistematični, racionalni, odgovorni, konspirativni i tačni;
- da imaju sposobnost konspirativnog izvršavanja zadataka i da znaju da čuvaju tajnu;
- da imaju sposobnost da nepogrešivo procjenjuju ljude i da na zadatku ne smiju da naprave nijednu grešku;
- da su psihofizički potpuno zdravi;
- da poseduju potrebnu fizičku kondiciju, neophodnu za izvršavanje najslabijih zadataka;
- da poznaju borilačke vještine i da odlično rukuju vatrenim oružjem i tehničkim sredstvima;
- da nisu opterećeni bilo kakvim profesionalnim ili privatnim (porodičnim) problemima koji mogu remetiti izvršenje zadatka;

STRUČNO OSPOSOBLJAVANJE

Nakon izbora pripadnika koji će biti angažovani na ovakvim zadacima, potrebno je da oni prođu adekvatnu stručnu obuku na kojoj će steći neophodna znanja koja će im biti potrebna za obavljanje ovakvih zadataka. Stručno osposobljavanje prikrivenih istražitelja mora posebno podrazumijevati:

- upoznavanje sa problematikom, odnosno pojavnim oblicima i karakteristikama organizovanog kriminaliteta;
- upoznavanje sa procesnim pravilima primjene posebnih istražnih radnji, odnosno posebnih dokaznih radnji koje se mogu primjenjivati u borbi protiv kriminaliteta;
- detaljnu razradu materije koja se odnosi na primjenu mjere prikrivenog istražitelja;
- detaljnu razradu ovlašćenja prikrivenih istražitelja u pretrkivičnom i krivičnom postupku;
- taktiku postupanja prilikom ubacivanja u kriminalnu grupu, način ponašanja i rada u grupi, i sagledavanje mogućih situacija za vrijeme angažovanja u okviru kriminalne grupe;
- izgrađivanje potrebnog nivoa bezbjednosne kulture prikrivenih istražitelja.

UBACIVANJE (INFILTRACIJA) U KRIMINALNU GRUPU

Ubacivanju, odnosno infiltraciji prikrivenog istražitelja u određenu kriminalnu grupu prethodi dovoljno duga priprema, što znači da je to aktivnost koja mora biti pažljivo isplanirana, dobro „legendirana“ i izvedena tako da ne ostavlja ni najmanju mogućnost za otkrivanje od bilo kog člana kriminalne grupe. Priprema prikrivenog istražitelja podrazumijeva sljedeće aktivnosti:

- detaljnu bezbjednosnu procjenu kriminalne grupe u koju će biti infiltriran prikriveni istražitelj (brojni sastav, vođstvo, članovi grupe, porodične i stambene prilike članova grupe, karakteristike, navike, mjesta okupljanja, vr- ste kriminalnih aktivnosti kojima se grupa bavi, podjela poslova i način vr- šenja krivičnih djela, slabosti i drugo;
- način ubacivanja u kriminalnu grupu, koji mora biti pažljivo isplaniran i „legendiran“;
- način ponašanja u kriminalnoj grupi;
- način ponašanja u mogućim iznenadnim situacijama, kao što je vršenje kri- vičnih djela, otkrivanje prikrivenog istražitelja i slično;
- način dokumentovanja određenih kriminalnih djelatnosti i način čuvanja do- kaznog materijala;
- način održavanja veze i rukovanja tehničkim sredstvima koje ima na raspolo- ganju;
- način izvlačenja iz grupe po obavljenom zadatku.

Rukovodilac policije koji je odgovoran za ubacivanje u kriminalnu grupu mora izvršiti adekvatnu bezbjednosnu procjenu kriminalne grupe, o kojoj se mora znati bukvalno svaki važan detalj. O takvoj grupi se blagovremeno moraju prikupiti sve činjenice koje mogu biti od značaja za izvršenje zadatka (članovi grupe, vođe, orga- nizacija rada, mjesta okupljanja, vrste i načini vršenja krivičnih djela, privatni život pojedinaca, navike, osobenosti, slabosti, nadimci, lažna imena i drugo). O svim tim detaljima upoznaje se blagovremeno planirani prikriveni istražitelj, kako bi imao dovoljno vremena da prikupljene informacije analizira i zapamti. Dvije najveće opasnosti koje stoje pred prikrivenim istražiteljem vezane su za njegovo otkrivanje od strane kriminalne grupe i njegovo uključnje u izvršenje kri- vičnog djela. Prikriveni istražitelj mora izbjeći obe ove opasnosti. Zbog toga se u njegovoj pripremi za izvršenje zadatka, ovim pitanjima mora posvetiti po- sebna pažnja. Faktički, potrebno je razraditi sve modalitete mogućih situacija i u pogledu njegovog otkrivanja i u pogledu njegovog angažovanja u izvršenju nekog krivičnog djela. Prikriveni istražitelj mora imati odgovarajuće dokumente sa

„legendiranim“ podacima, koje on mora dobro da zapamti. Prema tome, on je snab- dijeven prikrivenim ličnim identitetom, koji mora biti tajna u daljem postupku. Priprema prikrivenog istražitelja podrazumijeva i njegovo tehničko opremanje potrebnim savremenim tehničkim sredstvima za održavanje veze i eventualno do- kumentovanje određenih kriminalnih aktivnosti.²²

Kao što je već rečeno, prikriveni istražitelj je po pravilu pripadnik po- licije koji se na tajni, konspirativan način infiltrira (ubacuje) u kriminal- nu grupu koja zaslužuje posebnu pažnju policije, odnosno države. Cilj ubacivanja prikrivenog istražitelja je otkrivanje i dokazivanje konkretne kriminalne ak- tivnosti same grupe i njenih pojedinih članova, razjašnjavanje pojedinačnih uloga u grupi, po mogućnosti a ne po svaku cijenu, i dokumentovanje konkretnih krimi-

²² Skakavac Z.: Savremeni oblici suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu, s aspektom na angažovanje prikrivenog islednika, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2009, str. 204.

nalnih ponašanja. Ubacivanje u kriminalnu grupu je možda i najteži zadatak koji stoji pred pripadnikom policije koji treba da bude ubačen, kao i pred njegovim neposrednim rukovodiocem. Toj aktivnosti prethodi dovoljno duga priprema, što znači da je to aktivnost koja mora biti pažljivo isplanirana, dobro „legendirana“ i izvedena tako da ne ostavlja ni najmanju mogućnost za otkrivanje od bilo kog člana kriminalne grupe. Rukovodilac policije koji je odgovoran za ubacivanje u kriminalnu grupu mora izvršiti adekvatnu bezbjednosnu procjenu kriminalne grupe o kojoj se mora znati bukvalno svaki važan detalj. O takvoj grupi se blagovremeno moraju prikupiti sve činjenice koje mogu biti od značaja za izvršenje zadatka (članovi grupe, vođe, organizacija rada, mjesta okupljanja, vrste i načini vršenja krivičnih djela, privatni život pojedinaca, navike, osobenosti, slabosti, nadimci, lažna imena i drugo). O svim tim detaljima upoznaje se blagovremeno planirani prikriveni istražitelj, kako bi imao dovoljno vremena da prikupljene informacije analizira i zapamti. Ako se ima u vidu činjenica da se članovi kriminalne grupe, bez obzira na to koliko ona bila brojna, najčešće dobro poznaju, jasno je da pojava svake nove, nepoznate osobe u njihovom okruženju izaziva ozbiljnu sumnju u njene namjere. Pored toga, i kriminalci, a posebno vođe kriminalnih grupa, već su itekako upoznati sa novim modalitetima u policijskom radu, pa i o mogućnosti angažovanja prikrivenog istražitelja, tako da je to dovoljan razlog za njihovu budnost, opreznost i sumnjičavost.

Zbog toga ubacivanje prikrivenog istražitelja u kriminalnu grupu podrazumijeva dobro isplaniranu i „legendiranu“ aktivnost koja ne ostavlja ni najmanju mogućnost sumnje kod njenih pripadnika. Prikriveni istražitelj treba da uđe u kriminalnu grupu spontano, naizgled sasvim slučajno, bilo zbog slučajnog poznanstva sa nekim od članova grupe ili zbog neke pomoći pružene kriminalnoj grupi ili njenim pojedincima, a što je unaprijed bilo planirano. Bitno je steći poverenje nekog od članova grupe. I kupoprodaja predmeta koji potiču iz krivičnih djela koji je konkretna grupa izvršila, takođe može biti pogodan momenat za uspostavljanje kontakta sa članovima kriminalne grupe. Prema tome, bitno je pronaći adekvatan povod za uspostavljanje kontakta sa pojedinim članovima grupe, koji ne daje mjesta za bilo kakvu sumnju u namjere prikrivenog istražitelja. U svakom slučaju, ta aktivnost treba da bude realizovana tako da je više inicirana od strane grupe ili nekog njenog pojedinca, a ne da se radi o nekoj nametljivoj aktivnosti prikrivenog istražitelja.²³

RAD I ANGAŽOVANJE PRIKRIVENOG ISTRAŽITELJA U OKVIRU KRIMINALNE GRUPE

Nakon uključanja u kriminalnu grupu, prikriveni istražitelj mora sačuvati mirnoću i staloženost, i polako, nenametljivo upoznavati pojedince iz grupe. On ne treba da teži isticanju, hvalisanju i bilo kakvim nametljivim potezima koji kod prevejanih vođa kriminalnih grupa lako mogli izazvati sumnju ili bar pojačati njihovo interesovanje za „pridošlicu“. Prikriveni istražitelj mora da

²³ Op. cit. str. 205.

prihvati osnovna pravila ponašanja u grupi, navike članova, njihov način komunikacije, način odijevanja, mjesta okupljanja i slično. On praktično simulira da je član kriminalne grupe, i nastoji da u njoj obavlja, po mogućstvu, određene logističke poslove koji ga ne dovode u opasnost da izvrši krivično djelo ili da bude otkriven. Osim prikupljanja dokaza, on bi trebalo da djeluje i preventivno, kako bi se spriječilo izvršenje krivičnih djela. On u kontinuitetu konspirativno prati ponašanje članova grupe, kako bi sagledao njenu brojnost, sistem rada i organizacije, podjelu poslova i slično. Pri tom, on posebno mora da identifikuje organizatore i kolovođe kriminalne grupe, ključne izvršioce, njene ciljeve, veze sa vlašću (policijom, carinom, sudstvom, tužilaštvom, predstavnicima političkih stranaka, predstavnicima republičke i lokalne vlasti i slično). Prikriveni istražitelj svojim radom može obezbijediti neposredne, prije svega, materijalne dokaze, kao što su određeni dokumenti, predmeti i slično, što je u vezi sa krivičnim djelom. Međutim, on pri tom mora biti veoma obazriv, bez prava da napravi ijednu grešku. Svaki pogrešan ili sumnjiv potez može da ugrozi uspjeh akcije, ali i njegovu ličnu bezbjednost. Ipak, on je najviše u situaciji da neposredno zapaža i uočava određene činjenice, koje mogu biti od značaja za dokazivanje kriminalnog ponašanja. O takvim činjenicama informiše neposredno rukovodstvo, odnosno rukovodioca akcije, koji će na odgovarajući način kasnije organizovati prikupljanje i obezbjeđenje i materijalnih dokaza. Pri planiranju i izvršavanju kriminalnih aktivnosti prikriveni istražitelj mora nastojati da obavlja neke manje značajne aktivnosti, koje same po sebi predstavljaju krivično djelo. Takve aktivnosti grupe on pažljivo prati iz pozadine, ne pokazujući pri tom neko upadljivo interesovanje. Pri planiranju i analiziranju krivičnih djela od strane grupe, ne komentariše nepotrebno takve aktivnosti i mora da se čuva nepotrebnih iskakanja. On ne smije davati utisak da poznaje prilike u policiji i drugim državnim organima i da tamo ima svoje veze, jer to može biti predmet provjere od strane vođa grupe.²⁴

FAKTORI RIZIKA ANGAŽOVANJA PRIKRIVENOG ISTRAŽITELJA

Zadatak prikrivenog istražitelja jeste da svojom neposrednom aktivnošću u okviru kriminalne grupe prikupi što više operativnih podataka na osnovu kojih će se potpuno rasvijetliti kriminalna aktivnost grupe i kasnije uspješno dokumentovati njeno kriminalno ponašanje. U obavljanju ovako složenog i odgovornog zadatka, prikriveni istražitelj nailazi na brojne opasnosti, kojih on mora biti potpuno svestan, da bi znao kako u takvim prilikama da se postavi. Dve najveće opasnosti koje prikriveni istražitelj po svaku cijenu mora izbjeći jesu:

1. izvršenje krivičnog djela i
2. da ne bude otkriven.

Da bi to obezbijedio, prikriveni istražitelj mora biti maksimalno skon-

²⁴ Op. cit. str. 206.

centrisan, staložen i da takoreći trenutno dobro procijeni novonastalu situaciju, kako bi izbjegao navedene probleme. Prikriveni istražitelj ne smije izvršiti krivično djelo, i to njemu mora biti sasvim jasno. Problem je u tome što je to u kriminalnoj grupi, u kojoj postoji jasna podjela rada i gdje je vođa grupe neprikosnoven u podjeli zadataka, teško izvodljivo. Samo izuzetnom snalažljivošću prikrivenog istražitelja u tome se može uspjeti. Postavlja se pitanje kako će se postupiti ukoliko bi prikriveni istražitelj bio primoran da izvrši krivično djelo, kako bi spriječio svoje otkrivanje, ili da bi otklonio opasnost po život. Takvi slučajevi nisu striktno riješeni u Zakonu o krivičnom postupku. Međutim, po opštim pravilima, ukoliko bi bili ispunjeni za to potrebni uslovi, moglo bi se primijeniti Pravilo o postupanju u krajnjoj nuždi, odnosno on ne bi odgovarao za učinjeno krivično djelo.²⁵ U svijetu, i oko ovog pitanja ima različitih mišljenja i stavova.²⁶

Poseban problem predstavlja otkrivanje prikrivenog istražitelja od strane pojedinih članova kriminalne grupe. Ako se ima u vidu da u svim ozbiljnim kriminalnim grupama, posebno onim iz sfere organizovanog kriminaliteta, vladaju stroga pravila ponašanja i discipline, onda je jasno da oni koji se tih pravila ne pridržavaju mogu očekivati najsurovije sankcije, pa čak i smrtnu kaznu. Uostalom, zar primjer tzv. „zemunskog klana“ to ne potvrđuje, kada i najmanja neposlušnost pojedinca prema vođama grupe ili samo djelimično odstupanje od zadate aktivnosti, u konkretnoj kriminalnoj aktivnosti, u više navrata nije rezultiralo strogim kažnjavanjem takvih pojedinaca. To je i razlog zbog kojeg prikriveni istražitelj mora biti spreman i dobro pripremljen da u takvu situaciju uopšte i ne dođe. Međutim, ako kojim slučajem u takvu priliku i dođe, odnosno da vođe kriminalne grupe posumnjaju u odanost prikrivenog istražitelja, tada mora postupati po razrađenom scenariju izvlačenja iz grupe, koji je utvrđen prije njegovog ubacivanja u kriminalnu grupu. Pored navedenog, prikriveni istražitelj ne smije provocirati izvršenje krivičnog djela i na to mu se u pripremi za izvršenje zadatka mora posebno skrenuti pažnja. Ako to učini, on podliježe krivičnoj odgovornosti. U zakonu nema agenta provokatora. I da ovaj dio zaključimo konstatacijom da prikriveni istražitelj ne smije:

- provocirati i podstrekavati izvršenje krivičnog djela;
- izvršiti krivično djelo;
- biti otkriven.

IZVLAČENJE I ZAŠTITA PRIKRIVENOG ISTAŽIOCA

Kako je propisano, angažovanje prikrivenog istražitelja traje onoliko koliko je potrebno da se prikupe potrebni dokazi. Kada prikriveni istražitelj procijeni da je obezbjedio dovoljno podataka koji mogu poslužiti za potpuno do-

²⁵ Škulić, M.: Prikriveni islednik – zakonsko rešenje i neka sporna pitanja, Bezbednost, br. 3/05, Beograd, 2005.

²⁶ Tako, na primjer, zakonodavstvo SAD daje mogućnost da, pod određenim uslovima, tajni agent učestvuje u izvršenju krivičnog djela

kazivanje kriminalne djelatnosti jedne grupe, nakon konsultacije sa svojim neposrednim rukovodiocem on vrši potrebne pripreme za izvlačenje iz grupe, odnosno postupka po njegovim instrukcijama. Izvlačenje iz grupe treba da bude elegantno, tako da grupa nastavlja da radi i ništa ne sumnja. U praksi se to ponekad rješava efikasnim hapšenjem svih članova kriminalne grupe, ali tako da se ni tada ne otkriva aktivnost prikrivenog istražitelja. I ovaj zadatak mora biti dobro isplaniran, jer ako akcija lišavanja slobode članova grupe ne bude efektivna i brza, i tada postoji mogućnost da prikriveni istražitelj bude otkriven i doveden u neku neprijatnu situaciju. Međutim, poseban je problem ako prikriveni istražitelj bude otkriven prije nego što je završio zadatak, ili vođe kriminalne grupe ozbiljno posumnjaju u njegove namjere. U takvoj situaciji aktivira se prethodno pripremljeni plan izvlačenja iz kriminalne grupe. Ta akcija mora biti brza i efikasna, po potrebi sa podrškom drugih pripadnika policije. Po izvlačenju iz grupe, prikriveni istražitelj se sklanja iz sredine gdje je do tada boravio i radio.²⁷

U krivičnom postupku prikriveni istražitelj se može izuzetno saslušati kao svjedok, ali tako da mu se ne otkrije identitet, jer je to službena tajna. Pri tom, njegov identitet ne smije biti poznat ni strankama ali ni sudijama. Međutim, sudska odluka ne može biti zasnovana samo na iskazu prikrivenog istražitelja. Radi zaštite prikrivenog istražitelja, njegov konačan izvještaj ne bi smio da sadrži njegove lične podatke. Tek će praksa pokazati da li je i u kojoj mjeri moguća potpuna zaštita identiteta prikrivenog istražitelja, ako se on saslušava kao zaštićeni svjedok. U svakom slučaju, Ministarstvo unutrašnjih poslova, prije svega, odnosno rukovodstvo akcije angažovanja i ubacivanja prikrivenog istražitelja u kriminalnu grupu ili organizaciju mora preduzeti sve potrebne mjere da on bude potpuno zaštićen, u svakom pogledu.

OPRAVDANOST UPOTREBE PRIKRIVENOG ISTRAŽITELJA

Prema procjenama Ujedinjenih Nacija globalno organizirani kriminal ostvaruje 1.500 milijardi dolara godišnje, vrijednost pranja novca širom svijeta procjenjuje se na između 600 i 1.000 milijardi dolara, u 1997. godini smatra se da je nekih 700 000 hiljada žena i djece bilo objektom prekogranične trgovine ljudima, a međunarodne kriminalne grupe ostvaruju između 2 i 4 milijarde dolara godišnje ilegalnim odlaganjem smeća i opasnog otpada. U pogledu primjene ove tehnike postoje danas mnoge dvojbe kao što je to uopšte slučaj sa mjerama prikrivenog istraživanja. Ipak prikriveni je istražitelj sastavni dio kataloga pomenutih mjera u velikom broju modernih pravnih sistema i jedinstven po tome što se na malo područja javne službe može tražiti od potčinjenih toliko ličnog angažovanja i spremnosti na opasnost kao što je angažovanje policijskih operativaca u svojstvu prikrivenih istražitelja. Kao prednosti u odnosu na druge nekonvencionalne oblike istražnog rada naročito se ističe da primjena ove tehnike omogućava pribavljanje informacija i podataka i iz samog središta kriminalnih organizacija, te da su njenom primjenom kriminalistički službenici u situaciji na

²⁷ Skakavac Z.: Savremeni oblici suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu, s aspektom na angažovanje prikrivenog islednika, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2009, str. 208.

kriminalno ponašanje odgovoriti punim kapacitetom vlastitih sposobnosti što nisu u prilici učiniti primjenom drugih tehnika. Tvrdi se takođe da korištenje prikrivenih istražitelja omogućava policiji nezavisno djelovanje, o kojem sama odlučuje.²⁸ Uz pomenuto nije nevažno istaći niti to da se prikriveni istražitelj može svrstati u krug tzv. proaktivnih policijskih tehnika, a u posljednje vrijeme se naglašava kako najučinkovitiju represivnu strategiju u suzbijanju organiziranih kriminala čine upravo mjere prepoznavanja i razbijanja kriminalnih struktura koje policija poduzima u svojoj „proaktivnoj djelatnosti“. Rezultati koje je pokazala njezina upotreba govore u prilog opravdanosti njezina uvrštavanja u najsofisticiranije oblike operativno-kriminalističkog rada, dok određene empirijske spoznaje ukazuju na nezamjenjivost prikrivenih istražitelja u istraživanju krivičnih djela i pribavljanju dokaza iz domena organiziranog kriminaliteta. Razlozi su to zbog kojih su pravni sistemi savremenih država i posegnuli za instrumentarijem prikrivenog istraživanja i konkretno ove tehnike koja unatoč mnogim svojim negativnim obilježjima pokazuje respektabilan nivo uspješnog suprotstavljanja teškom kriminalu. Konačno, dio nove kriminalističke strategije jest kriminalistički službenik koji radi prikriveno i pomoću kojeg se policija može približiti krugu osumnjičenih osoba, te sklapati i održavati veze kako bi se dobijale informacije o strukturi kriminalne organizacije i njezinoj mreži.²⁹

PODACI KOJE PRIKUPLJA PRIKRIVENI ISTRAŽITELJ I NJIHOV DOKAZNI ZNAČAJ

S obzirom na njihov dokazni značaj, postoje dvije vrste podataka koje prikuplja prikriveni istražitelj:

1. oni koji će sami po sebi, neposredno moći da predstavljaju dokaz u krivičnom postupku, kada se i ako postupak pokrene i
2. podaci koji ne predstavljaju sami po sebi dokaz, već su dio saznanja do kojih je došao prikriveni istražitelj, ali koji će moći da dobiju dokazni značaj, ukoliko ih tokom svog iskaza u svojstvu svjedoka, sudu prezentira sam prikriveni istražitelj.

U prvu vrstu podataka spadaju na primjer, pismene isprave koje je prikriveni istražitelj prikupio, ili fotokopirao, to mogu da budu i sredstva izvršenja krivičnog djela, predmeti pribavljeni izvršenim djelima, do kojih je došao prikriveni istražitelj i sl. Pored toga, u takve podatke spadaju i drugi materijali koji mogu imati direktan dokazni značaj, odnosno služiti kao dokaz u postupku, pa tu tako spadaju i snimci telefonskih i drugih razgovora do kojih je u skladu sa svojim ovlaštenjima došao prikriveni istražitelj. Naime, on može upotrijebiti tehnička sredstva za snimanje razgovora, te ući u stan i druge prostorije, uz ispunjenje formalnog uslova. Sami razgovori koji se snimaju mogu da budu oni koji se ostvaruju normalnom, uobičajenom verbalnom komunikacijom (smišljenom raz-

²⁸ Halilović H.: *Prikriveni istražitelj pravno kriminalistički pristup*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2005, str. 35.

²⁹ Op. cit. str. 36.

menom riječi), u zatvorenom ili otvorenom prostoru, ili mogu biti razgovori koji se obavljaju uz korišćenje telefona (fiksno ili mobilno), odnosno eventualno, drugih tehničkih sredstava za prenos ljudskog glasa (na primjer, radio veza i sl.).

Drugu vrstu podataka predstavljaju informacije do kojih je prikriveni isra- žitelj došao tokom svog pritajenog angažmana u okviru kriminalne organizacije, tj. tokom kontakta sa pripadnicima organizovanje kriminalne grupe, koji nisu materijalizovanog karaktera, u smislu da nisu sadržani u određenim ispravama, snimcima i sl., već jednostavno predstavljaju sopstveno iskustvo prikrivenog isražitelja, odnosno ono što je on lično opazio ili čuo. Takvi podaci mogu do- biti dokazni značaj, jedino ukoliko ih prikriveni isražitelj iznese u formi is- kaza, onda kada se saslušava kao svjedok u krivičnom postupku. Oni podaci koji se odnose na ono što je on lično tokom svog angažovanja opazio, predstavljaju dio njegovog iskaza koji daje u svojstvu izvornog odnosno neposrednog svjedoka, jer on o njima ima direktna saznanja, tj. neposredno je povezan sa izvorom saznanja, dok po- daci koji se odnose na ono što je on čuo od pripadnika kriminalne organizacije, odnosno indirektno saznao, su dio njegovog iskaza koji on daje kao derivativni svjedok.³⁰

Iako se od prikrivenog istražitelja na prvom mjestu očekuje da saznanja do kojih je došao u toku svog boravka u kriminalnoj sredini predoči sudu u obliku svjedočenja, teško bi bilo prihvatiti stajalište prema kojem se njegova uloga svo- di jedino na to. Tako se u literaturi mogu naći mišljenja prema kojim vrijednost prikrivenog istražitelja nije u pojavljivanju pred sudom i svjedočenju o onome što je saznao svojom prisutnošću u kriminalnoj sredini, već upravo u usmjeravanju pos- tupanih i kriminalističkih aktivnosti. U pravnom smislu kao što smo već ista- kli upotreba prikrivenog istražitelja ima karakter istražne radnje odnosno mje- re s ciljem pribavljanja pravno valjanih dokaza u procesnom smislu. S druge strane opet kriminalistički gledano, ona podrazumijeva čitav splet dobro osmišljenih i planiranih aktivnosti usmjerenih na otkrivanje krivičnih djela i njihovih iz- vršilaca. Tako da nije isključeno da njegovo djelovanje ne bi moglo rezultirati i nekim drugim elementima koji bi na odgovarajući način mogli biti iskorišteni u svrhe operativnog kriminalističkog rada. Njegova aktivnost ne iscrpljuje samo u mogućem njegovom pojavljivanju u ulozi svjedoka. Određena saznanja mogu biti od presudnog utjecaja za npr. preduzimanje odgovarajućih operativnih mjera protiv određenih lica, a koje bi onda mogle uticati i na pokretanje istrage protiv lica protiv kojih u konkretnom slučaju nije bio angažovan prikriveni istražilac.

Zakonom o krivičnom postupku Republike Srpske izričito se propisuje da se prikriveni istražitelj, informator, kao i druga lica koja su provela istraž- nu radnju simulovanog i kontrolisanog otkupa predmeta i simulovanog i kontro- lisanog davanja potkupnine mogu saslušati kao svjedoci o toku provođenja ovih radnji. Ova lica se, dakle, mogu saslušavati samo o „toku provođenja radnji“, s tim da ako se oni moraju pojaviti na glavnom pretresu u ulozi svjedoka, dolazi u obzir

30 <http://www.scribd.com/doc/16080891/PRIKRIVENI-ISLEDNIK>

primjena odredbi o zaštiti svjedoka, anonimnom svjedočenju i ispitivanju putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka. Ispunjenjem opštih i posebnih uslova za primjenu posebnih istražnih radnji, rezultati primjene tih radnji mogu se koristiti kao dokazna sredstva pred sudom, u protivnom će se ta saznanja smatrati nezakonitim dokazima. Pravilo je da se izvještaji i snimci dobijeni primjenom posebnih istražnih radnji u krivičnom postupku mogu koristiti u odnosu na lice i krivično djelo za koje su i naređene. Međutim, iz ove odredbe proizilazi da se kao dokaz mogu koristiti informacije i podaci dobijeni preduzimanjem posebnih istražnih radnji i onda ako se odnose na neko drugo krivično djelo (dakle, ne na ono krivično djelo za koje postoji sudska naredba o preduzimanju posebne istražne radnje) iz grupe krivičnih djela za koje se mogu odrediti posebne istražne radnje.

„Slučajni nalazi“ se, dakle, ne mogu koristiti za krivično gonjenje i u odnosu na to slučajno otkriveno krivično djelo, jer bi se inače prema zakonu mogla narediti primjena posebnih istražnih radnji za to drugo, slučajno otkriveno krivično djelo. Smatra se ispravnim stav da u pogledu „slučajnih nalaza“ treba odmah zatražiti novu ili dodatnu naredbu sudije za prethodni postupak za preduzimanje posebne istražne radnje, a da se slučajno otkriveni dokazi mogu koristiti za određivanje osnova sumnje da je izvršeno ili da se vrši krivično djelo za koje se mogu odrediti posebne istražne radnje.

Suprotno, ne mogu se koristiti kao dokaz informacije i podaci dobijeni preduzimanjem posebnih istražnih radnji ako ukazuju na neko drugo krivično djelo koje je izvan liste krivičnih djela objavljenih u članu 227 Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske. Na tako pribavljenim podacima i obavještenjima (tzv. *plodovi otrovane vočke*) ne može se temeljiti sudska odluka u krivičnom postupku. Posljedice povreda zakona pri njihovoj primjeni, odnosno izvršavanju jeste neupotrebljivost pribavljenih podataka u dokazne svrhe, što je više nego dovoljan razlog za njihovo oprezno i zakonito izvršenje.³¹ O ovom pitanju je već bilo riječi pa se na ovom mjestu nećemo naročito zadržavati u vezi ovoga.

LITERATURA:

1. Bošković M., Matijević M.: *Kriminalistika operativa*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2007.
2. Čejović, B.: *Krivično pravo - opšti dio*, Beograd, 1985.
3. De Nauw A.: Provokacija na krivično djelo koju vrši policijski službenik - U: *Izbor članaka iz stranih časopisa*, Zagreb, broj 4, 1980.
4. Drecun A.: Undercover policing: infiltration by police in the criminal milieu.- U: *NBP - Journal of Police Academy*, Beograd, br. 2, 1997.
5. Greene R. J. (ed.): *The Encyclopedia of Police Science*, Taylor and Francis Group, New York – Oxon, 2007.
6. Halilović H.: *Prikriveni istražitelj pravno - kriminalistički pristup*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2005.
7. <http://dejure.org/gesetze/StPO>; Internet; 26. maja 2011.
8. <http://www.scribd.com/doc/16080891/PRIKRIVENI-ISLEDNIK>; Internet; 26. maja 2011.

31 Simović M.: *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio*, Pravni fakultet, Bihać, 2005, str. 377.

9. <http://www.usdoj.gov/olp/fbiundercover.pdf>; Internet; 28. maja 2011.
10. http://en.wikipedia.org/wiki/Agent_provocateur; Internet; 28. maja 2011.
11. http://en.wikipedia.org/wiki/Honey_trap; Internet; 2. juna 2011.
12. Korajlić N.: *Kriminalistički rječnik*, Tešanj, 2002.
13. Koriath G.: Verdeckter Ermittler: ein europaweit taugliches Instrument? Oder-brauchen wir länderübergreifende Normen für den Einsatz verdeckter Ermittler.- U: *Kriminalistik*, br. 8-9, 1996.
14. Krivokapić V., Krstić O.: *Kriminalistika taktika II*, Beograd, 1999.
15. Krivični zakon Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 37, od 22. novembra 2003.godine)
16. Lee G.: *Global Drug Enforcement – Practical Investigative Techniques*, CRC Press, Boca Raton, 2004.
17. Lyman M.: *Practical Drug Enforcement*, CRC Press, Boca Raton, 2002.
18. Marx G.: *Undercover – Police Surveillance in America*, University of California Press, 1988.
19. Marinković D.: Tajna opservacija u sprečavanju i suzbijanju krivičnih dela, zbornik radova „Suzbijanje kriminaliteta- decenija posle smrti profesora Vodinelića“, Kra- gujevac, 2004.
20. Marinković D.: *Kriminalistički aspekti angažovanja prikrivenog islednika.*- U: *Bezbednost*, Beograd, broj 1-2, 2009.
21. Marinković D., Đurđević Z.: Simulovani poslovi i usluge kao dokazna radnja i oblik navođenja na krivično delo.- U: *Pravni život*, Beograd, broj 9, 2006.
22. Motto C. J., June D.: *Undercover*, Boca Raton, 2000.
23. *Police Chief*, vol. 64, broj 5, 1997.
24. Simović M.: *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio*, Pravni fakultet, Bihać, 2005.
25. Simović M.: *Praktični komentar zakona o krivičnom postupku Republike Srpske, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2005.*
26. Skakavac Z.: *Savremeni oblici suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu, s aspektom na angažovanje prikrivenog islednika*, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2009.
27. Stojanović Z.: *Krivično pravo - opšti deo*, Beograd, 2000.
28. The Attorney General's Guidelines on Federal Bureau of Investigation Undercovers Operations.
29. Škulić, M.: *Prikriveni islednik – zakonsko rešenje i neka sporna pitanja*, *Bezbednost*, br. 3/05, Beograd, 2005. Wiczorek E.: *Ultima ratio: Der agent provocateur.*- U: *Kriminalistik*, br. 6, 1985.
30. *Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske* („Narodne novine“ br. 62/03)
31. *Zakon o krivičnom postupku BiH* („Službeni glasnik BiH“, br. 36, od novembra 2003.)
32. *Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske*, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 50, od 27. juna 2003. godine. Izmjene i dopune: „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 50/03, 111/04 i 115/04 potrebno je navesti i poslednje dopune iz 2009, odnosno Prečišćeni tekst ZKP-a RS.

Abstract: Traditional methods and approach in detecting and investigating criminal acts are significantly exceeded by demand of time and overall complexity of criminal activity. How covert research is much different from “normal” rules, in legal theory there are various opinions about “acceptance” of some solutions to this issue. This resulted to different country to country approaches, and their implementation and regulation of these methods. In some countries, some of these methods are not accepted, or are regulated in a way that significantly reduces their effectiveness, while in others it seems, emphasis is placed primarily on their effectiveness and then at some generally accepted concepts in the protection of individual rights.

As one of the methods of undercover investigative work, a special place belongs to the undercover investigator - Criminal officer under the acting role, in a criminal environment based on the instructions of the competent manager. Manager's knowledge of relevant facts from that environment is important for later in the process of getting an important position to bring to justice perpetrators of crimes. Engagement of undercover agents in the fight against organized crime is a characteristic of crime-operative action, amongst a large number of police organizations in the world today. On the territory of Bosnia and Herzegovina and neighboring countries in the last decade, these methods are also extensively applied quite similarly in the criminal investigation processes, specific relationships and circumstances.

Keywords: undercover investigator, infiltration, acting role, insertion, detection, protection, evidence
